

F R E D N I N G S V Æ R D I E R

ØSTER LAND 27

FANØ KOMMUNE

Besigtigelsesdato:	13.09.2013
Besigtiget af:	Stefanie Høy Brink
Journalnummer:	2013-7.82.07/563-0001
Kommune:	Fanø Kommune
Adresse:	Øster Land 27, Sønderho, 6720 Fanø
Betegnelse:	Øster Land 27
Fredningsår:	1950
Omfang:	Stuehuset på 12 fag (før 1805)

BYGNINGSBESKRIVELSE

Øster Land 27 ligger i landsbyen Sønderho på Fanø. Bygningen ligger med øst-vest-vendte gavle mellem lignende bygninger. Grunden afgrænses af et lavt stakit og bukketorns- og græsbeklædte diger.

Bygningen er et tolv fag langt, grundmuret længehus opført i én etage, hvor facaderne fremstår i rød, blank mur med optrukne hvide fuger. Vestgavlen er skuret og rødmalet med hvide hjørneliséner. Den hvidmalede gesims afslutter langsiderne og omkranser arkengafferne, der sidder på begge langsider. Nordsiden har endvidere en rødmalet rem med afbøringer fra stolpetappe mellem gesims og taget. Gesimsen fortsætter om hjørnerne og følger grundmuringen til hanebåndshøjde. De øverste gavltrekanter har lodretstillede og grønmalet breddebeklædning, der afsluttes med vindskeder. Bygningen afsluttes af et stråttækket heltag med mønning af tørv og to små tagkviste mod nord. I rygningen ses tre murede skorstenspiber med sokkel og krave. Hoveddøren, der vender mod syd er en nyere, traditionelt udført to-fløjet fyldingsdør med diagonalsposseopdelt rude over fire fyldinger i hver fløj. Mod nord sidder en ældre halvdør under et buestik, der er stafferet i farverne grøn, hvid og sort. I hver arkengaf over dørene sidder en to-fløjet revleluge med overvindue. Der sidder endnu en luge i gavltrekanter mod vest. Døre såvel som luger er malet mørkegrønne med hvide detaljer. Bygningen har overvejende ældre, fladbuede og to-rammede vinduer, men også enkelte nyere. Mod syd er vinduerne med tredede rammer og mod nord med seks-rudede rammer. Mod nord sidder endvidere et enkelt et-rammet vindue. I østgavlen sidder et to-rammet vindue, og i gavltrekanter et trerammet vindue. På begge gavle sidder flere murankre, i vestgavlen er de udført som årstallet 1869. På remmen ved siden af nordsidens halvdør er indgraveret: No. 55 l.06.

I det indre er bevaret en ældre grundplan med en gennemgående forstue, som lokalt kaldes en frangel, der opdeler bygningen med bolig mod vest og stald mod øst. Franglen er beklædt med ølandsfliser, hvorpå der står en mindre bilæggerovn. Fra franglen er

der adgang til de sydvendte vinterstuer, lokalt betegnet sønder donsk og æ stow. I stuen står en ældre istandsat bilæggerovn. Mod nord ligger køkken samt sommerstuen, nordre donsk. I det yderste fag mod øst findes en nyere trappe, der fører op til den udnyttede loftsetage, hvor der er indrettet værelser. I den tidligere staldende er der via en egetræslem adgang til en mindre kælder. I den østlige del af huset, i den tidligere staldende mangler en loftsbjælke, men spærret er fortsat synligt. Gennemgående for huset er, at overfladerne er delvist ældre, delvist nyere, men traditionelt udført, herunder trægulve, bræddevægge og bræddeløfter mellem synlige bjælker. Det samme er gældende for interiøret, herunder fyldingsdøre med gerichter, brystningspaneler, indbyggede skabe og tætsenge samt bemalede ældre fliser på ydervæggene. Hertil kommer, at der i køkkenet er en markering af det tidligere ildsteds placering. For flere af vinduerne er der optoglasrammer.

— BYGNINGSHISTORIE

De første tegn på beboelse på Fanø stammer fra 1200-tallet, hvor to små fiskerlejer, Nordby og Sønderho, voksede frem som følge af sildehandel. Fanø hørte oprindeligt under krongodset Riberhus Ladegård, og Fanøboerne var fæstebønder, men i 1741 købte Fanøs befolkning øen af Kong Christian VI, idet Riberhus Ladegård var blevet sat på auktion, da kongen manglede penge. Fanøboerne fik herved retten til at drive handel og søfart, hvilket betød at øen oplevede en opgangsperiode grundet tiltagende skibsbyggeri og en voksende handelsflåde. Fanø mistede hovedparten af handelsflåden under Englandskrigene i 1807-14, og herefter gik øens udvikling i stå. Fra 1830'erne og frem mod begyndelsen af 1900-tallet steg væksten igen, og Fanø havde i denne periode den næststørste flåde i Danmark.

Anvendelsen af teglsten vandt senest frem i landdistrikternes mere anonyme byggerier. I det sydlige Vestjylland, der var et træfattigt område, baserede udviklingen fra bindingsværk til grundmur sig på den lokale fremstilling og brænding af teglsten, der i løbet af 1700-tallet havde bredt sig nordpå fra Holland. På Fanø blev teglstenene i første omgang brugt til udmuring af bindingsværkshusenes tavl og til opmuring af ildsteder, men fra omkring 1800 blev der nyopført store og velstandsprægede huse, helt i grundmur. Fra omtrent samme tidspunkt og frem gennem 1800-tallet blev også bindingsværkshusene omsat i grundmur. Omsætningerne var ofte tiltrængte, fordi bindingsværkshusenes ydervægge satte sig som følge af rådne eller udskridende stolpeender, som således ikke kunne klare belastningen fra bjælkelag og tagværk.

Man har altid haft en stærk bygningstradition på Fanø med mange gennemgående træk, der endvidere var så egnspecifikke, at man havde forskellige traditioner mod nord og syd, selvom der kun var lidt over 10 km imellem Sønderho og Nordby. I Sønderho var det f.eks. almindeligt, at bygningernes mure blev skuret med en mursten og efter en svag rødkalkning, blev fugerne optrukket med hvidt. I dag er der ikke mange bygninger tilbage med fuldt optrukne fuger. Endvidere var det skik at bemale stikkene over dørene og vinduerne med oliemaling, eller ved bemaling at efterligne murede stik på tagremmen. Ofte malede man det særlige sort-hvide-grønne Sønderho-stik, der symboliserede sorgen, glæden og håbet.

De ældre vinduer i Sønderho var småsprossede, og de ældste havde blyindfattede ruder. Vinduesstikkene var ofte udført lige og fremstod med grønne karme og rammer samt hvide sprosser. Trævinduer fra 1700-tallet var i Sønderho udført med en karakteristisk sprosse med en helt enkel, spids profil. I Nordby derimod havde sprosserne et mere afrundet profil. Anvendelsen af de to typer profiler er stadig meget tydeligt opdelt imellem de to byer. Yderdøre var halvdøre, ofte med kvadratisk hjørnestillet eller rundt vindue i overdøren. Dørene havde svære sidekarme, fastgjort på indersiden af ydermuren, og var således placeret tilbagetrukket i de ofte rundbuede stik. Arkengaffen, kvisten over døren, var ligesom dørhullet ofte rundbuet.

De forskellige bygningsdetaljer ændrede sig en smule gennem tiden, og særligt med opgangsperioden og grundmuringen i 1800-tallet kom der nye træk til. Flere huse fik nu fuldmurede gavle, kalkede facader med hjørnelisener, og arkengaffen blev i stedet udført som en trekantfronton. Vinduernes karme og rammer blev efterhånden begge malet hvide, de seks-rudede vinduer blev afløst af tre-rudede, og omkring 1880 begyndte man at udføre vinduer med fladbuet overkant. Halvdørene blev langsomt afløst af to-fløjede fyldingsdøre under lige stik og med en diagonaltstillet, sprosseopdelt rude i den øverste del af døren.

Ligesom det er tilfældet med andre mindre øsamfund med sparsomme mængder træ, brugte man de materialer, der var tilgængelige som for eksempel driv- og skibstømmer, eller man genanvendte materialer fra nedrevne bygninger. Også i nyere tid har man gjort brug af denne skik, og da der i 1990'erne drev et stort parti mahogni op på land, blev flere hoveddøre herefter udført i mahogni og efterfølgende malet i de traditionelle Sønderho farver. Hoveddøren er således lavet af det omtalte mahogni.

Øster Land 27 er formentlig opført i 1700-tallet, men nævnes første gang i brandtaksationen fra 1805, hvor det beskrives som et bindingsværkshus på ti fag, hvoraf de fem østfag var indrettet til beboelse, og de fire vestfag til stald og lo. I 1836 var huset blevet

forlænget med to fag mod øst og grundmuret. Murankrerne på vestgavlen henviser formentlig til bygningsarbejder, der omfattede en helstensmuring af sydsiden samt udskiftningen af vinduer til en fladbuget type. I en årrække omkring år 1900 var huset ejet af Sonnich Thomsen, som drev høkerhandel fra husets staldende. I 1910 købte den københavnske lærerinde Julie Rudolph Øster Land 27 og indrettede den til feriekoloni for dårligt stillede københavnerbørn. Hun ejede i forvejen Øster Land 24, hvor hun drev feriekolonien "Glædens Bo". Julie Rudolph købte Øster Land 27 for penge, hun havde arvet fra sin far og opkaldte huset efter ham: "Dr. Rudolphs Minde". Julie Rudolph drev feriekolonien frem til 1922, hvor Københavns Lærerforening overtog huset, men overdrog det ved gavebrev til Københavns Kommune. Både Øster Land 24 og 27 fortsatte som feriekolonier for københavnske børn, indtil de blev lukket af sundhedsmyndighederne i 1979. Dog med undtagelse af de sidste år af krigen, hvor tyskerne internerede Øster Land 27.

Øster Land 27 var således i det meste af 1900-tallet ikke indrettet som et traditionelt Sønderho-hus. Bræddeskillevægge var taget ned for at lappe gulvene, loftsbjælker blev savet over, og loftet blev hævet i staldenden for at gøre plads til køjesenge. I 1983 overtog de nuværende ejere huset og har foretaget en gennemgående restaurering og tilbageføring til husets oprindelige indretning. Således er mange af overfladerne og interiør ikke oprindeligt tilhørende huset, men er genbrug fra andre ældre huse. Huset fremstår således ældre og som et traditionelt Sønderhohus.

Endvidere henviser det indgraverede tal No. 55 1.06 formentlig til et lægdsnr. Lægd var betegnelsen for inddelingen af Danmark i forbindelsen med indkaldelsen til militærtjeneste.

— KILDER

RUDOLPHS MINDE I SØNDERHO. Historie og restaurering. Steffen M. Søndergaard. Udgivet af Foreningen til Oplysning om Bygnings- og Landskabskultur. 1996.

Gamle Huse i Sønderho. Registrant udarbejdet af Steffen M. Søndergaard og Poul Tuxen. Udgivet af Fanø Kommune og Fredningsstyrelsen 1980.

Fanø – bebyggelser og landskaber. Af H. Meesenburg, J. Termansen, S. Tougaard og P. Uhd Jepsen. Bygd 1977.

Vadehavet Kulturarvsatlas. Kulturstyrelsen 2007.
<http://www.kulturstyrelsen.dk/publikationer/vadehavet-kulturarvsatlas/bebyggede-strukturer/niveau-4-byggeskik-og-bygningstyper/laengehuse-paa-fanoe/>

— MILJØMÆSSIG VÆRDI

Den miljømæssige værdi knytter sig til bygningens placering i Sønderho, der er en unik og yderst velbevaret ældre landsby. Bygningen er orienteret solret, hvor gavlene vender mod øst og vest, og bygningen indgår naturligt i Sønderhos bebyggelses-mønster, hvor et næsten labyrintisk system af veje og stier mellem mindre grønninger skaber en idyllisk helhed. Et bemærkelsesværdigt indslag i bybilledet er de mange lave, grøn- eller hvidmalede stakitter og lave tangdiger beplantet med bukketorn, der adskiller grundene.

Hertil kommer de bevarede pigstenskanter omkring bygningen, der leder tagvandet væk fra bygningen, og tillige bidrager til opfattelsen af det traditionelle miljø.

— KULTURHISTORISK VÆRDI

Den kulturhistoriske værdi relaterer sig til bygningens fremtræden som et typisk Fanø-hus. Et gennemgående træk for denne bygningstype er blandt andet murenes fremtræden i røde, blanke sten med hvide, optrukne fuger, hvid hovedgesims, den bræddebeklædte gavltrekan, arkengafferne over dørene, samt at taget er et stråttækket heltag med mønning af tørv og med skorstenspiber, hvor piberne helt karakteristisk fremtræder i blank rød mur som facaderne. Tillige er det en stor kulturhistorisk værdi, at vinduerne har den traditionelle farveholdning, og at alle åbninger har påmalede, hvide sålbænke.

Endvidere har bygningen stilmæssige træk fra 1800-tallet, herunder hoveddørens udførelse med to ruder i den øverste fyldning og vinduernes udførelse med fladbuget overkant.

Den kulturhistoriske værdi knytter sig tillige til halvdøren, der sammen med lugen vidner om, at det på Fanø førhen var almindeligt at have et mindre dyrehold tilknyttet boligen. Hertil kommer vestgavlens murankre, der med årstallet 1869 henviser til et større bygningsarbejde.

I det indre knytter den kulturhistoriske værdi sig til bygningens i store træk bevarede ældre planløsning med en frangel, der naturligt danner en opdeling med bolig i den ene ende og stald og lo i den anden. Dertil kommer, at stuen – søndre dansk – ligger mod syd, hvor de kunne få lys og varme, mens køkkenet med tilhørende mindre kælder ligger køligt mod nord.

Bygningen rummer tillige et imponerende interiør med mange ældre, egnskarakteristiske bygningsdetaljer, herunder tætsengen, de

indbyggede hjørneskabe, brystningspanelerne, ældre døre samt de meget karakteristiske, hollandske, brunmalede fliser på ydervæggene og bagved ildstedet i køkkenet og de ældre bilæggerovne i stuen og franglen. Den kulturhistoriske værdi knytter sig særligt til disse fliser, da de er et helt særligt træk for byer med søfart som det primære erhverv, hvor sømændene hjembragte fliserne fra deres mange rejser.

— ARKITEKTONISK VÆRDI

Den arkitektoniske værdi knytter sig til bygningens enkle, fritstående og velproportionerede form med lave mure og stejlt heltag, der med en bølgende kurve former sig omkring arkengaffen. Placeringen af vinduernes overkant lige under gesimsen underbygger oplevelsen af bygningens lave mure og det dominerende tag.

Arkitekturen er ærlig i sit udtryk ved de enkle materialer og få dekorationer, der er integreret og begrænser sig til bygningslementer som vinduer, døre og skorstenspiber. Særligt de hvide, påmalede sålbænke og stik over vinduerne, dørens stafferinger og skorstenspibens hvide sokkel og krave giver en skarp, men enkel kontrastvirkning, der træder frem på lang afstand. Den enkle, men markante farveholdning har således stor betydning for det arkitektoniske udtryk.

Hertil kommer murstenenes forskellige størrelser, der varierer fra et munkestenslignende format til mere smalle flensborgsten, hvilket giver en levende stoflighed, der understreges af de optrukne fuger, der på afstand udligner forskellene og næsten danner en mønstret overflade.

I det indre relaterer den arkitektoniske værdi sig til det gennemførte interiør, der domineres af de mange fliser, hvis motiver enten danner ordnede mønstre eller tilfældige patchworks. Virkningen er charmerende og helt enestående. Hertil kommer de mange detaljer i træ, der tildeler rummene en varm og rolig atmosfære. Selvom materialet er det samme på gulve, skillevægge og lofter, er de elegant adskilt grundet variationen i træets udformning og efterfølgende kontrastfulde bemalinger med stærke farver. Tillige tillægges stor arkitektonisk værdi til udformningen af snedkerdetaljerne, herunder fyldingerne på både paneler, døre og skabslåger og tætsengslåger.

Denne afbalancerede stil i det ydre som det indre udmærker sig ved en høj håndværksmæssig kvalitet, hvilket har stor betydning for den samlede arkitektoniske værdi.

— BÆRENDE FREDNINGSVÆRDIER

De bærende fredningsværdier knytter sig i det ydre til den velproportionerede og afsluttede bygningskrop med murværk i blank, rød mur, brædebeklædte gavle, murankre og stråttækket heltag med mønning af tørv og skorstenspiber i rygningen. Hertil kommer de ældre og traditionelt udførte døre, luger og vinduer med alle detaljer. Endvidere knytter de bærende fredningsværdier sig til den traditionelle materiale- og farveholdning.

De bærende fredningsværdier knytter sig i det indre til den ældre planløsning med opdelt bolig og stald samt placering af frangel, stuer og køkken med fadebur og kælder. Hertil kommer den traditionelle materialeholdning med sparsomme materialer og detaljer i den tidligere staldende og detaljerige interiørs i boligen, herunder brædegulve og bræddeløfter med synlige bjælker, paneler, vægfliser, døre med beslag og låse, vinduer med anverfere og stormkroge, tætseng og indbyggede skabe.

— ANBEFALINGER

Ingen angivet.